

Brunflo kyrka

Byte av spåntak på bogårdsmur, 2006

Brunflo prästbord 1:1, Brunflo socken, Östersunds kommun

Julia Cronqvist

RAPPORT – JAMTLI 2012:23
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Österund

Tel 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2012

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket

Dnr 507-97-2674

Omslagsbilder: Ur förvaltningsplan

Foto: Christina Persson, Jamtli.

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, info@lenagrafiskform.se

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	2
INLEDNING	3
HISTORIK/BESKRIVNING	6
KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK	7
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	9
BESKRIVNING AV BEFINTLIGT SPÅNTAK FÖRE LÄGGNING AV NYTT SPÅN	10
<i>Bogårdsmur</i>	10
LÄGGNING AV SPÅN	12
<i>Stigportar</i>	15
PUTS	18
TRÄD	18

Inledning

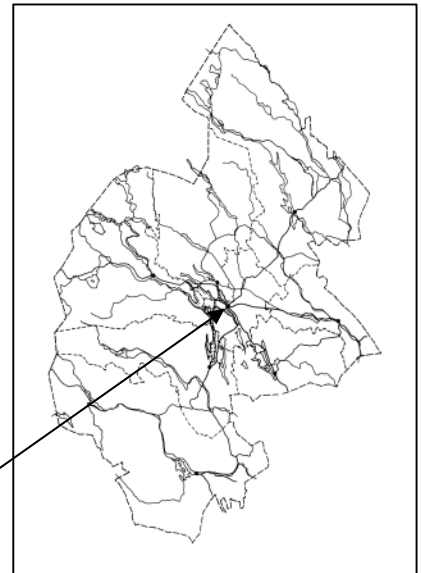
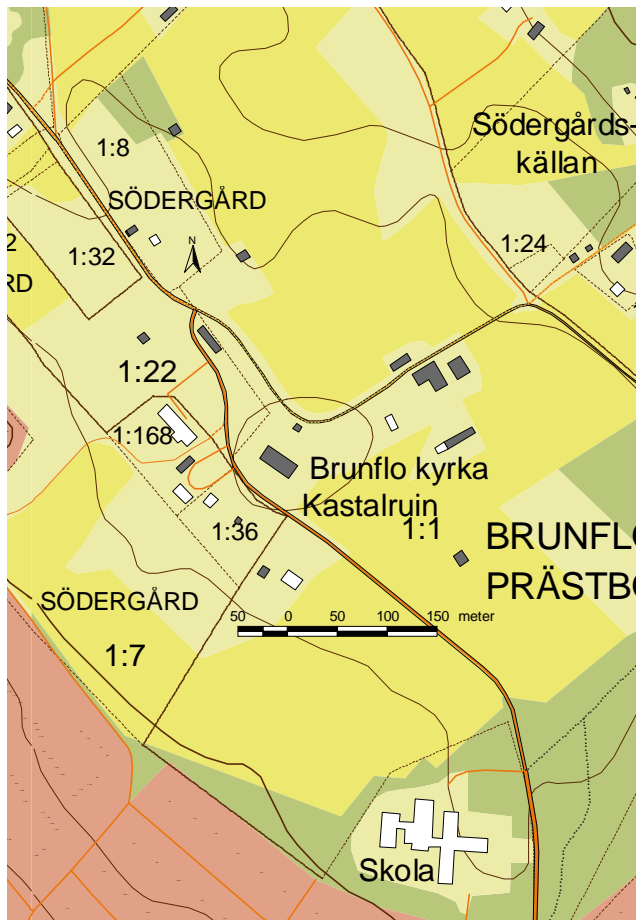
Länsstyrelsen beviljade 2000-06-02 Brunflo kyrkliga samfällighet tillstånd att restaurera taken på bogårdsmuren och kastalen (lst dnr 225-4077-00). Ett åtgärdsförslag av Stig Nilsson Byggservice låg till grund för församlingens ansökan. Arbetet med kastalens tak genomfördes 2002 men bogårdsmuren åtgärdades inte. Samfälligheten fick anstånd med restaureringen av bogårdsmuren 2003-01-15 (lst dnr 433-10899-02). Samtidigt utfärdades ett nytt tillstånd att restaurera kyrka, bogårdsmur och stegportar (lst dnr 433-11710-02) eftersom ett nytt åtgärdsprogram tagits fram av Leif Markström Restaureringskonsult AB (daterat 2002-11-05).

Restaureringen av bogårdsmuren och stegportarnas taktäckning utfördes 2006.

Antikvarisk medverkan och dokumentation har utförts av Christina Persson, Jämtlands läns museum. Besöksprotokoll, fotografier, ritningar och andra handlingar som rör upprustningen finns i läns museets arkiv. Filmerna har nummer: 06m29, 06m41, 06m68, 06m86. Rapporten har sammanställts av Julia Cronqvist utifrån de anteckningar som förts av Christina Persson.

Östersund den 8 maj 2012

Julia Cronqvist
Antikvarie

Ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket. Dnr L 1999/387

Historik/Beskrivning

Brunflo kyrka har medeltida ursprung med omgestaltades under mitten av 1700-talet. Den medeltida kyrkan tror man uppfördes under den senare delen av 1100-talet och hade formen av en korskyrka med sakristia av sten i vinkeln mellan koret och norra korsarmen. Kastalen som fortfarande idag står vid nuvarande kyrka tror man uppfördes samtidigt som den äldre medeltida kyrkan.

Vid 1700-talets mitt var den äldre kyrkan i dåligt skick och platserna räckte inte till för den växande församlingen. Stiftsbyggmästaren Daniel Hagman gavs därför i uppdrag att ta fram planer på en ny kyrka. Mellan åren 1774-1777 uppfördes därför den nya kyrkan på den äldre kyrkans plats och delvis med återanvändande av dess murar. Den nya kyrkan utgjordes av ett långhus med rakt avslutat korparti i öster, sakristian uppfördes 1792 vid östgaveln utformad av Simon Geting.

Bild från förvaltningsplan

Bogårdsmuren är murad av natursten och putsad. Muren är sammanbyggd med kyrkans nordvästra respektive nordöstra hörn och avgränsar kyrkogården på kyrkans västra, södra och östra sidor. I muren finns två stegportar. Taket är ett pulpettak och lutar in mot kyrkogården, taket täcktes (innan omläggningen 2006) av sågad spån med rundad kant. Dessa spån var

lagda 1953 eller 1954. Enligt den arbetsbeskrivning som vid denna tid upprättades skulle spånen ha utseende lika befintliga. Muren är liksom kyrkan sedan 60-talet slätputsad med ett KC-bruk och avfärgad med en svagt rosafärgad plastbaserad färg.

Det finns inga exakta uppgifter om när bogårdsmuren är uppförd, men muren nämns i en text av en A. Hulphers 1775.

Bild från förvaltningsplan

KULTURHISTORISK KARAKTERISTIK

Kyrkomiljön i Brunflo intar genom sin medeltida kastal en särskild ställning i kyrkobyggnadshistorien. Kastalen vittnar om kyrkplatsens centrala betydelse och det är sannolikt att Brunflo var en av de mer betydelsefulla jämtländska kyrkorna under medeltiden. Kyrkan ombyggdes helt till en modern rokokokyrka på 1770-talet men består delvis av medeltida murverk.

Kyrkan och kyrkogården runt kyrkan avgränsas av en vitputsad bogårdsmur med stigluckor som passar väl ihop med kyrkobyggnadens form och som är mycket värdefull för helhetsmiljön. Kyrkans föga förändrade exteriör sedan byggnadstiden representerar väl den jämtländska rokokon med sitt brutna, valmade tak och stora rundbågiga fönster.

Kyrkans interiör präglas till stor del av byggnadstidens ideal genom att stora delar av inredningen är bevarad. Altaruppsatsen och predikstolen med

omgivande skenarkitektur och draperimålningar är särskilt framträdande i kyrkorummet. Senare tiders tillägg samverkar till att skapa en enhetlig och harmonisk atmosfär. Renoveringen 1925 strävade efter att återställa interiörens ursprungliga färgsättningen. Genom 1968-69 års tidstypiska läktarunderbyggnad avspeglas samtidens krav på anpassning för bekvämligheter i kyrkorummet

Genomförda åtgärder

Restaureringen av Brunflo kyrkas bogårdsmur föranleddes av skador på befintlig spåntäckning. Ett stort antal av spånen hade spruckit helt eller delvis. Enligt byggmästare Stig Nilsson som gjorde en skadeinventering av taktäckningen 1998 berodde sprickbildningen till stor del på att spånen var felaktigt monterade. Spånen var spikade med en spik i var kant, vilket enligt Stig, inneburit att spånet inte hade kunnat röra på sig tillräckligt i takt med förändringar i luftfuktigheten. Därmed hade spånen spruckit. I sprickorna hade sedan regn och snö trängt in till underliggande spånlager. Utöver detta var spånen monterade väldigt tätt, vilket inneburit att den fukt som trängt in inte hade kunnat luftas ur tillräckligt snabbt med röta som följd.

Bogårdsmurens tak innan befintligt spån rivs bort

Jlm 06m41_01

Beskrivning av befintligt spåntak före läggning av nytt spån

Bogårdsmur

Bogårdsmuren är murad av natursten och putsad. Taket lutar in mot kyrkogården. Spånen på bogårdsmuren var sågade och hade rundad nederkant. Spånvirket bestod till största del av furu men spån av gran fanns också. På spånen fanns rester av en brun plastbaserad färg.

Den äldre spåntäckningen, här syns färgrester från tidigare målning

Jlm 06m41_04

Jlm 06m29_36

Spånen hade dimension:

Tjocklek ca 25 mm

Bredd ca 140 mm

Längd ca 600 mm

Taket innehöll 8 spånradar med en stigning på 180-185mm. Nedersta varvet steg endast 80 mm och det översta varvet var också kortare. Spånorna var spikade med 60 mm galvspik, 2 st i varje spån, dold spikning. En längsgående bräda täckte det översta spånvarvet till hälften. Täckbrädan ingår i en vinkel av brädor som täcker murens takkonstruktion mot utsidan. Ytterligare två hyvlade brädor täcker alltså murens utsida. Vid sammanställningen av rapporten var det svårt att tyda uppgifterna om den övre av dessa brädor byttes ut 2006. Den övre brädan var hur som helst före spånläggningen en profilsågad bräda som var spikad med smidd spik. Bredden på denna var 150 mm och den undre brädan var 220 mm bred. Brädorna var målade i en röd kulör.

Bogårdsmurens utsida och östra stegport

Jlm 06m41_07

Spånorna vilade på rote av sågade 1” brädor av olika bredder. Brädorna var fästa i ett ramverk av rafter uppe på murkrönet. I murens ytterkant var timmerbjälkar inmurade, dimension ca 120 mm. I hörnen låg kopparplåt i ränndalarna.

Läggning av spån

Arbetena på bogårdsmuren utfördes av samfällighetens egna vaktmästare och Olof Söderlund från Tavnäs timmerhus. Plåtarbeten utfördes av Håkansson's plåt från Brunflo. Spån till omläggningen beställdes redan år

2002 och hade sedan lagrats på plats. En ytterligare omgång av spån fick beställas samt specialutformade spån för stigportarna. Spånen var tagna av furu.

Vid första byggmötet där antikvarisk sakkunnig Christina Persson medverkade hade spånet på den västra bogårdsmuren rivits av, det visade sig att skadorna på rotet inte var särskilt stora. Några brädor hade bytts mot nya i samma dimension. Nytt spån hade börjat läggas på samma sätt som tidigare i åtta rader och med samma stighöjd. Själva spikningen av spånen diskuterades med bakgrund av att Stig Nilsson påpekat att det var felaktigt att spika fast varje spån med två spikar och att det brukliga är att man endast använder en spik. Vid mötet kom man därför överens om att spånen fortsatt skulle spikas med en spik, dold spikning, och att hålet skulle förborras.

Vid andra byggmötet hade allt spån bytts ut. I princip hade inga skador i rotet upptäckts, enbart några brädor hade bytts ut. Däremot hade man trots överenskommelsen på första mötet spikat varje spån med två spikar.

Efter läggningen tjärades spånen.

Nya spån, här syns att de spikats med två spik per spån

Jlm 06m41_11

Spänläggningen är klar, spänen har tjarats

Jlm 06m68_21

Täckbrädorna, längst upp på takkrönet, var murkna och man beslöt att dessa skulle bytas ut., vilket också gjordes.

De äldre brädorna som tagits bort hade varit målade i en rödbrun kulör, man bestämde därför att de nya täckbrädorna skulle få samma färg. Lös färg skrapades bort och brädorna behandlades först med en blandning av ca 45 % linolja och 55 % terpentin som fick tränga in i träet och mätta det. Brädorna målades sedan rödbruna med kallpressad kokt linoljefärg.

Brädorna på murens utsida

Jlm 06m68_23

Stigportar

Vid byggmötet undersökte man även stigportarna närmre. Dessa är täckta med spån som följer takets välvning. Det verkade som om spånen var av äldre datum här. Enligt Christina borde dessa spån undersökas närmare efter att ställning rests, vid mötet framgick inte om dessa spån var sågade eller spräckta. Christina framhöll vikten av nya spån skulle göras på samma sätt som de befintliga och oavsett om de var sågade eller spräckta så innebar tillverkningen av dessa spån en större finess än de raka spånen på muren. Tillverkningen skulle kräva en van och kunnig hantverkare.

Vid andra byggmötet hade Hälsinge takspån levererat spån även till stigportarna och större delen hade hunnit bytas ut, vid besöket pågick omläggningen av den östra stigporten.

Arbete pågår med spånläggning på en av stigportarna Jlm 06m68_26

Under spånen låg en röd tjärpapp spikad mot underlagstaket av brädor. På den västra stigporten behövdes några bräder i undertaket bytas

Ett parti av äldre spån håller på demonteras, övriga delar består av nytt spån Jlm 06m68_27

I brytningen mellan den översta välvda delen och den undre delen fanns ett plåtbleck av kopparplåt, dessa byttes ut. Även plåten mot putsen i nederkanten av bågen byttes ut.

Här syns den nya kopparavtäckningen vid den västra stigporten

Jlm 06m68_03

Puts

Enligt Leif Markströms åtgärdsprogram var både bogårdsmur och kyrkan avfärgad med en plastbaserad färg i en svagt rosafärgad kulör. Enligt länsstyrelsens tillstånd hade församlingen möjlighet att avlägsna denna färg för att sedan avfärga muren med en silikatfärg. Detta gjordes inte, istället utfördes enbart mindre putslagningar och imålning på fläckvisa ställen med en silikatfärg, lika kulör som övriga murytor.

Träd

Utöver detta diskuterade man även de äldre rönträdet som stod tätt mot den västra delen av muren, på utsidan. Det var tydligt att växtmaterial ramlat ner på taket och i sin tur bundit fukt till underlaget. Man bestämde sig för att hugga ned träden, nya planterades en bit därifrån.

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2012

ISSN 1654-2045

- 2012:1 Lillhärjäbygget – Dokumentation och uppmätning av vinterfjället 2011
Sara Bäckman, Olof Edin
- 2012:2 Ankarede – Levande kyrkstad. Kunskapsunderlag 2011
Clara Nyström
- 2012:3 Skärvångens begravningsplats – Anläggning av askgravlund 2010
Clara Nyström
- 2012:4 Kulturhistorisk förstudie avseende planerad vindkraftpark vid Nyhem i Bräcke kommun 2012
Anders Hansson
- 2012:5 Sjoutnäsets kapell – Restaurering av tak och fasader 2009–2010
Julia Cronqvist
- 2012:6 Mattmars kyrka – Restaurering av fasader och fönster 2011
Sara Bäckman, Clara Nyström
- 2012:7 Tåsjo kyrka – Installation av klockspel 2002
Christina Persson
- 2012:8 Trångåsen – Restaurering av ladugård och födorådstuga 2008–2010
Julia Cronqvist
- 2012:9 Enafors turisthotell – Antikvarisk rapport vid restaurering av östra fasaden 2011
Veronica Trygg
- 2012:10 Norderö kyrka – restaurering av tak 2002–2003
Christina Persson
- 2012:11 Norderö kyrka – restaurering av klockstapel 2008
Christina Persson
- 2012:12 Ragunda gamla kyrka – Antikvarisk medverkan vid exteriör restaurering 2011
Olof Edin
- 2012:13 Arbetarbostäderna på Tossön – Restaurering av tak 2011
Olof Edin, Clara Nyström
- 2012:14 Tåsjo kyrka – Konvertering av värmesystem, borttagande av kyrkbänkar, fasadrestaurering och nytillverkning av kors, 2009
Julia Cronqvist
- 2012:15 Ragunda kyrka – Restaurering av gjutjärnsstaket 2009–2010
Clara Nyström
- 2012:16 Dubbelhärbret i Östbacken – Fasadrestaurering 2010–2011
Julia Cronqvist
- 2012:17 Residenset i Östersund – Ombyggnad av kontorsdelar 2009
Clara Nyström

- 2012:18 Ragunda kyrka – Ändring av dopaltare 2009–2010
Clara Nyström
- 2012:19 Arkeologisk förundersökning vid fornlämning 19:1, Andersö skans,
i Östersunds kommun
Anders Hansson
- 2012:20 Monäset – Restaurering av parstuga 2011
Veronica Trygg
- 2012:21 Hede kyrka – Konvertering av värmesystem och konservering av interiör, 2010
Julia Cronqvist
- 2012:22 Ragunda kyrka – Exteriör restuarering 2010–2011
Clara Nyström
- 2012:23 Brunflo kyrka – Byte av spåntak på bogårdsmur, 2006
Julia Cronqvist